

Mina Kujović

TRAGOM DOKUMENTA: NACIONALISTIČKI ISPAD NEKIH SRBA U GRAČANICI 1894. GODINE

S koro čitavo 19. stoljeće u Bosni i Hercegovini je, kao uostalom i u cijeloj Evropi, obilježeno kao period nacionalnog razvitka i formiranja nacionalne svijesti kod pripadnika pojedinih dijelova njenog stanovništva. Vjerska podjela i vjerska pripadnost vremenom je determinirala i nacionalnu pripadnost bosanskohercegovačkog stanovništva koje je bilo istog etničkog porijekla i govorilo istim jezikom. U tome se i ogleda posebna specifičnost nacionalnog razvitka u Bosni i Hercegovini.¹

Formiranje nacionalne svijesti u Bosni i Hercegovini odvijalo se pod uticajem dvije crkve iz susjednih zemalja - pravoslavne iz Srbije i katoličke iz Hrvatske. Pravoslavni stanovnici su tokom 19. stoljeća sve više postajali nacionalno svjesni Srbi, a katolici svjesni Hrvati, dok je razvitak bosanskih Muslimana imao svoje naročite osobenosti i specifičnosti.²

Okupacija Bosne i Hercegovine, 1878. godine, od strane Austro-Ugarske monarhije različito je primljena među pripadnicima trijnjenaroda. Dok su katolici bili zadovoljni što će Bosna i Hercegovina biti pod upravom jedne katoličke zemlje, Muslimani i pravoslavni su osjećali veliki strah od nove tuđinske uprave. Kod muslimanskog svijeta ulazak austrougarske vojske pojačao je strah da će pod novom vlašću izgubiti i ono što je sačinjavalo suštinu njihovog života, vjeru, običaje i premoć islama kao zvanične vjere u nji-

hovoj zemlji. Kod pravoslavnih, okupacija je predstavljala grubi prekid aktivnosti na ujedinjenju sa Srbijom, jer su se svi pripadnici pravoslavne vjere osjećali i kao pripadnici srpskog naroda koji bi trebalo da se ujedini u jednu državu.

Kako su pripadnici pravoslavnog stanovništva u Bosni i Hercegovini bili nezadovoljni okupacijom zemlje od strane Austro-Ugarske monarhije, nastavili su aktivnosti na približavanju Srbiji. Srpska vlada ih je u tome aktivno podržavala, pa i otvoreno pomagala. Srbija je Bosnu i Hercegovinu smatrala svojim "životnim prostorom", pa je poduzimala velike propagandne aktivnosti da pravoslavne stanovnike ujedini i ubijedi kako im je Srbija "majčica zemlja". U realizaciji ove ideje učestvovali su ravnopravno političari, historičari i pravoslavno sveštenstvo.

Sintagme "srpski narod i srpska vjera" pomogle su pravoslavnom stanovništvu Bosne i Hercegovine da se nacionalno definira.³

Najistaknutiji borci za pripajanje Bosne i Hercegovine ili bar njenih istočnih dijelova "majčici Srbiji", u kojoj neće biti "ni haka ni aga", bili su pripadnici Srpske radikalne stranke - "Radikalci" koji su imali svoje sljedbenike širom Bosne i Hercegovine pa i u Gračanici.

Tema ovog rada nije djelatnost Srpske radikalne stranke u Gračanici, nego samo mali prilog njenoj historiji s kraja 19. stoljeća.

Među spisima prezidijalne serije arhivskog fonda Zajedničkog ministarstva finansija - Odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu nalaze se tri izvještaja iz 1894. godine koje je potpisao šef Zemaljske vlade Appel. Izvještaji su napisani na njemačkom jeziku, pisanom goticom, a zavedeni su kao **Demonstracije Srba u Gračanici**.⁴ Kao demonstracija okarakterisano je pjevanje srpskih nacionalističkih pjesama u vrijeme zvanične općinske svečanosti u povodu rođendana cara i kralja Franje Josi-

fa. Pjevanjem srpskih nacionalističkih pjesama i bezobraznim ponašanjem, srpski mladići, koji su u pomenutim izvještajima označeni kao “Radikalci”, željeli su pokazati svoje neslaganje i nezadovoljstvo austrougarskom upravom u Bosni i Hercegovini.

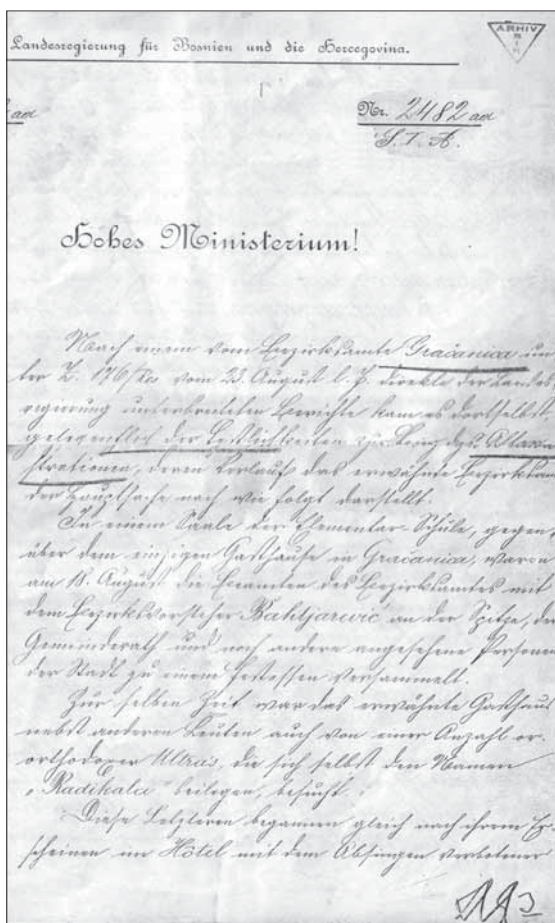
Donosimo integralni tekst zapisnika br. 1002. Prez. od 7. 9. 1894. godine, koji je na izričit zahtjev ministra B. Kallaja sastavio šef Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu i u kojem je detaljno opisan cijeli slučaj tih **srpskih demonstracija**:

Zemaljska vlada za BiH - Zajedničko ministarstvo finansija

Prema jednom izvještaju koji je sreska služba Gračanica uputila pod brojem 176/res. od 23. 8. Zemaljskoj vladi u Sarajevo došlo je u Gračanici, prilikom proslave “preuzvišenog” rođendana 18. 8. tekuće godine, do demonstracija čiji je tok pomenuta služba prikazala kako slijedi:

U sali Osnovne škole preko puta jedne gostione u Gračanici na svečanom ručku okupili su se sreski službenici sa sreskim načelnikom Bahtijarevićem, općinski vijećnici i još druge poznate osobe iz grada. U isto vrijeme, u pomenutoj gostionici, pored ostalih gostiju, bio je i jedan broj “ortodoksnih Srba” (“ortodoxen ultra”) koji su sami sebe nazivali “radikalci”.

Ovi posljednji su odmah nakon njihovog pojavljivanja u krčmi (“hotelu”) počeli sa pjevanjem zabranjenih srpskih pjesama sa kojima nisu prestali ni kada je došao općinski sudija Jovo Gajunović. Tek poslije dužeg razgovora i nakon što im je pomenuti općinski sudija naručio vino, uspjelo se sa prekidom “excedenta” i da “Radikalci” otpočnu pjevati “narodnu himnu”. Ali, carska pjesma (“keiserlied”) nije do kraja otpjevana, jer kad su došli do mjesta:

“uzvišeni Franc Josef itd.” društvo je utihnulo te ironično se smijući dali su na znanje da im dalji tekst nije poznat. Nakon ponovnog naganovaranja pomenutog sudije da himnu u cjelosti ispjevaju (da ispjevaju do kraja), demonstranti su se oslobodili i nastavili pjevati ali su umjesto riječi “uzvišeni Franc Josef” otpjevali “kralj Aleksandar”.

Opažajući ne mogućnost da se očigledno planirani postupci “svađalica” mirno riješe, općinski sudija Gajunović se vratio u svoje društvo. Nije podnio nikakvu prijavu o spomenutom događaju, tako izvještava sreski načelnik Bahtijarević. Navodno je Jovo Gajunović tek na povratku kući, kad je sve prošlo, shvatio o čemu se zapravo radi.

Sreska služba je, koliko je to moguće, u vezi sa ovim slučajem utvrdila - pojedinačno ispitujuće - kako pomenutog sudiju tako i "Excedente" koji su (nedopušteno) namjerno osporavali zvaničnu općinsku proslavu. U vezi sa cijelim slučajem Bahtijarević je zatražio pomoć od Zemaljske vlade u Sarajevu.

Odlučeno je da, ma kako se to nekvalifikovano činilo i bez dovoljno povoda, da se stvar kazneno pokrene i da se izgrednici kazne. Zemaljska vlada je odlučila da se protiv izgrednika sprovede "administrativna istraga" te da se učesnici u pjevanju zabranjenih pjesama zatvorski kazne.

Sprovedenje postupka oko kažnjavanja obavljeno je sreskom načelniku Bahtijareviću. Za taktično rješavanje priloženog događaja sugerisano je mnogo energije. 1. i 2. septembra okružni poglavar Foglar (dan prije imenovanja za poglavara u Donjoj Tuzli) prijavio se za put u Gračanicu da bi sreskom načelniku dao lično potrebne instrukcije. Zemaljska vlada uzela je za obavezu da obavijesti Visoko Ministarstvo o čitavom ishodu i da ništa neće nedostajati u finalnom izvještaju.

**ZMF, prez. 1002.
Šef Zemaljske Vlade Appel
3. 9. 1894.**

U izvještaju od 9. 10. 1894. šef Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu prvo podsjeća Zajedničko ministarstvo finansija o cijelom slučaju koji se desio 18. 8. u Gračanici. U dijelu koji se odnosi na opis pjevanja državne himne i zamjenu riječi "naš car" kaže da su Srbi pjevali "srpski kralj Aleksandar."

Drugi dio izvještaja odnosi se na sam tok istrage. Appel podsjeća Zajedničko ministarstvo finansija "Visoko ministarstvo" da je okružni predstojnik za Donju Tuzlu, koji je ubrzo nakon incidenta otišao u Gračanicu, u svemu postupio prema instrukcijama koje je dobio od Zemaljske vlade. Upute vlade bile su sljedeće:

Radi se o veoma "šakaljivoj stvari" pa trebalo bi cijelu stvar što prije zataškati bez velike "pompe" jer bi to prema mišljenju Vlade moglo uznemiriti Srbe. Trebalo je izgrednike kazniti "administrativnim putem" bez organiziranja bilo kakvog suđenja, kako se srpska javnost ne bi "uzburkala."

Okružni predstojnik Foglar odlučio je da izgrednike kazni sa 14 dana zatvora. Kažnjeni su: Stevan Hadžistević, Stanko Trišić i Ranko Simić.

Treći izvještaj od 21. 10. 1894. godine označen je kao: Hapšenje Stanka Trifkovića i kompanije zbog demonstracija od 18. 8. Šef Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu obavještava Zajedničko ministarstvo finansija u Beču da su izgrednici uhapšeni i kažnjeni. Popis "demonstranata" je proširen sa imenom Dimšo Kondić a Stanko nije Trišić nego Trifković. Da li se radi o jednoj ili dvije osobe ili je greška u prepisivanju, iz raspoložive dokumentacije nismo mogli utvrditi.

U izvještaju Appel između ostalog (ponavljanje cijelog slučaja) naglašava kako je Foglar u cijelom slučaju postupio prema uputama Zemaljske vlade iz Sarajeva, a da je Vlada opet postupala prema instrukcijama koje im je uputio sam ministar Kallaj. On dalje ističe kako smatra da je kazna sasvim "primjerena" i kako će to sigurno biti opomena svim "ortodoksni" Srbima da paze kako će se ponašati. Appel ovim izvještajem od 21. 10. zaključuje slučaj: "Srpske demonstracije u Gračanici".

(FUSNOTE)

¹ Juzbašić Dževad, Politika i privreda u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom, Sarajevo 2002.

² Isto

³ Kraljačić Tomislav, Mjere austrougarske uprave u BiH na suzbijanju ruskih uticaja u prvim godinama okupacije, i Glasniku arhiva i DAR-BiH, 1987. XXVII, str. 67-75

⁴ ABH, ZMF, Prez. 1002 od 7. 9. 1894.; ABH, ZMF, Prez. 1112 od 9. 10. 1894.; ABH, ZMF, Prez. 1177 od 21. 10. 1894.